

ДЕМОГРАФСКИЯТ ПОТЕНЦИАЛ НА СЕЛИЩАТА И СЕЛИЩНИТЕ СИСТЕМИ В ГРАДОУСТРОЙСТВЕНАТА ПРАКТИКА

Б. Пенков

Широкият кръг проблеми на населението и селищата са предмет на задълбочено изследване от редица български географи. Тяхната приложна насоченост е особено актуална във връзка с теорията и практиката по планиране, проектиране и изграждане на населените места и селищните системи в нашата страна. При това на преден план изпъква необходимостта от съкращаване във времето на процеса — внедряване научните постижения на икономическата география в практиката.

Важна насока в това отношение се явява градоустройственото проектиране като комплекс от социално-икономически, териториални, санитарно-хигиенни, комуникационно-транспортни, културно-битови, технико-строителни, архитектурно-пространствени и художествено-естетически мероприятия. По обем и съдържание се разграничават следните градоустройствени планове:

общи в М 1:10 000 и М 1:5 000;

подробни в М 1:2 000, М 1:1 000, М 1:500.

Разработват се с детайлно третиране на проблемите за 10-годишна перспектива и хипотези за развитие след този хоризонт.

В тази връзка особена значимост имат научните достижения и конкретните изследователски трудове относно прогнозите за общия брой на населението. На настоящия етап като функция от естествения и механичния прираст, възрастовата структура, фертилността и др. той се определя чрез интерполация — графична и по формулата за сложната лихва:

$$\lg S_n = \lg S_0 + m \lg \left(1 + \frac{p}{1000}\right), \text{ където}$$

S_n — перспективен брой на населението;

S_0 — население в базисния период;

m — брой години в периода;

$\frac{p}{1000}$ — коефициент на нарастване [1, с. 80].

И в двата случая за отразяване на измененията в селищнообразуващата база и отстраняване на възможни неточности следва да

се използват корекционни коефициенти, съобразно с перспективния брой на работните места и структурата на икономически активното население. В градоустройствената практика се разграничават градообразуваща и градообслужваща група икономически активни лица. Първата е определяща за перспективния брой население. Като пример за един 100-хиляден град тя съставлява 30—40 хил. души и се анализира в Правила и норми за планиране на населените места [3, бр. 21—22].

Практическоприложната страна на изследванията относно общия брой на населението се изразява преди всичко като критерий за класификация на населените места по групи и функционални типове. В градоустройствената практика са възприети 5 групи за градовете и 5 групи за селата в нашата страна по общ брой на населението [3, бр. 21—22]:

Много големи градове	над 400 хил. жит.
Големи градове	от 100 до 400 хил. жит.
Средни градове	от 30 до 100 хил. жит.
Малки градове	от 10 до 30 хил. жит.
Много малки градове	до 10 хил. жит.
Много големи села	над 5000 жители
Големи села	от 2 до 5 хил. жит.
Средни села	от 1 до 2 хил. жит.
Малки села	от 200 до 1000 жит.
Много малки села	до 200 жит.

Съобразно общия брой на населението се определя необходимата обща площ на населеното място и неговите структурни части. По данни на КНИПИТУГА те се оразмеряват при следните показатели [2, стр. 21—23]:

обща площ, кв.м/жител	431,
зона за приложение на труд—производствена зона, кв. м/жител	35—60,
зона за обитаване, кв. м/жител	до 55,
зона за отдих, кв. м/жител	до 28,
зона за обществено обслужване, кв. м/жител	до 25,
техническа инфраструктура кв. м/жител	до 20
други, кв. м/жител	от 0 до 25.

Основни в селищния организъм са зоните за труд, обитаване и отдих, а тези за обществено обслужване и техническа инфраструктура са интегриращи.

Производствените зони обхващат отраслите на материалното производство, разположени в регулационните граници на населените места. Оразмеряването и цялостното им устройство е непосредствено свързано с баланса на трудовите ресурси и структурата на икономически активните лица, професионалния и социалния състав, полововъзрастовата структура. Така например на трудовозает в про-

изводствените зони се падат по 90—300 кв. м обща площ, от които:

производствен терен	30—100 кв. м,
обслужващи дейности	7—15 кв. м,
селищни инженерни мрежи и транспорт	14—30 кв. м,
извънселищни инженерни мрежи и транспорт	8—18 кв.м,
зелени терени	18—42 кв. м,
други	7—15 кв. м.

Съобразно с общия брой на населението при жилищен стандарт 25 кв. м застроена площ на жител към 1990 г. и стая на обитател към 2000 г. се определя необходимата разгъната застроена площ на жилищния фонд. При среден брой на етажите от 3 до 8 зоната за обитаване варира от 53 до 39 кв. м на обитател, от които:

жилищен терен	от 33,4 до 30,8 кв. м,
обслужващи дейности — не по-малко от	9,0 кв. м,
зелени площи	4,0 кв. м,
спортни терени и площадки	1,0 кв. м,
жилищни улици и алеи	от 5,6 до 4,2 кв. м.

Съществен момент при проектиране на зоните за обитаване се явява прогнозата по видове семейства и домакинства при балансирането ѝ с видовете жилища — еднофамилни, двуфамилни, безпарцелно застрояване и по видове апартаменти — едностайни, двустайни, трισταйни и др.

Въз основа на общия брой, възрастовата и социалната структура на населението в перспектива се определя обхватът на общественото обслужване. Така например детските ясли следва да обхващат 50% от децата на възраст до 3 години, детските градини — 75% от децата на възраст от 4 до 6 години, а училищата — всички деца на възраст от 7 до 16 години с продължаване на обучението на 95% от тях в ЕСПТУ. В градския център обхватът на магазините за хранителни стоки се определя чрез броя на работните места на 1000 жители — 3,1, а този на магазините за нехранителни стоки на 1000 жители — 3,2. Заведенията за обществено хранене се определят по 76 кв. м на всеки 1000 жители от населението. Административните и обществено-политическите учреждения, култура, просвета, здравни заведения, физкултура и спорт се определят съобразно с функционалния тип на населените места, като един от критериите за определяне на последния е общият брой на населението.

Гъстотата и разпределението на населението в територията на населените места е критерий за развитие на тяхната планировъчна структура. Нейни елементи са планировъчните групи, микрорайони и райони. Основна структурираща единица е планировъчният микрорайон. В него се разполагат основната материално-техническа база с основна функционална предназначено — жилищни, производ-

ствени и други сгради и фондове, както и учреждения, заведения и площи с обслужващ характер. В зоните за обитаване най-благоприятен размер имат микрорайоните от 5 до 12 хил. жители и районите от 25 до 40 хил. жители, а в производствените зони — микрорайоните от 6 до 10 хил. души зает персонал и районите до 30 хил. души зает персонал. Микрорайоните се състоят от планировъчни групи, а районите — от няколко микрорайона, обединени от районен обществен център.

Съществен принос при решаване на градоустройствените проблеми имат икономгеографските трудове относно историческото формиране и развитие на селищната мрежа, на отделните населени места и преди всичко на градовете с изява на географската специфика, колорит, културно-историческо наследство и традиции.

Изключително важните проблеми за по-нататъшно усъвършенствуване на териториалното и селищното устройство, поставяни нееднократно на редица партийни и държавни форуми, изискват комплексен подход не само при проектиране на отделни населени места, но и на сложните, многостранно обвързани територии с непосредствена гравитация към тях — селищните системи. Нов момент е утвърждаването на механизма за единно планиране, проектиране и изграждане на селищните системи — Правилник за прилагане на икономическия подход в управлението на териториалните единици [4]. В тази връзка приложимостта и особената значимост на икономгеографските изследвания изявяват възможността за съществен принос при решаване на проблемите в градоустройствената практика.

ЛИТЕРАТУРА

1. Пенков, И., Т. Христов, Икономическа география на България, изд. „Наука и изкуство“, С., 1978.
2. Нормативи за териториално и селищно устройство на национално равнище, КНИПИТУГА, изд. КИПП „Картография“, С., 1978.
3. Правила и норми за планиране на населените места, ДВ, бр. 21—22, С., 1970.
4. Правилник за прилагане на икономическия подход в управлението на териториалните единици, С., 24.Х. 1981.